

XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios gyvenimo ciklo papročiai*

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Straipsnio tikslas – aptarti XIX a. pab. – XX a. Papilės apylinkių gyvenimo ciklo (gimtųjų, krikštynų, vaikų ir jaunimo socializacijos, vestuvių) papročius ir iširti lokalinį jų savitumą. Darbo uždaviniai: 1) atlikti diachroninę gyvenimo ciklo papročių analizę, 2) atskleisti socializacijos veiksnius šeimos papročiuose, 3) nustatyti vaikų ir jaunimo amžiaus tarpsnius, 4) iširti moralinių vertybių kaitą šeimos papročiuose, 5) atskleisti lokalinį papročių tapatumą.

Per ekspediciją lauko medžiaga rinkta anketavimo ir interviu metodais. Surinktos medžiagos analizei taikytas istorinis lyginamasis metodas. Šio darbo šaltiniai – lauko tyrimų medžiaga, autorės surinkta 2002 m. liepos mėnesį Papilės apylinkėje, ir Telšių vyskupijos Papilės šv. Juozapo parapijos archyvo medžiaga.

XX a. Papilės apylinkių gyvenimo ciklo papročiai nebuvo tyrinėti. Apie kai kuriuos XIX a. pab. gyvenimo ciklo papročius yra rašę kai kurie autoriai. XIX a. pabaigos Papilės apylinkės piršlybų, mergvakario ir vestuvių papročius 1890 m. savo straipsnyje yra aprašęs A. Dedelevas¹. Jis išskyrė keletą tradicinių žemaičių vestuvių papročių elementų: 1) piršlybas, per kurias jaunoji būsimajam įteikia sutikimo tekėti ženklą – šilkinėje skarelėje susuktą rūtų šakelę; 2) ūkvaizdžius; 3) jaunosios (kitoje pusėje – jaunikio) svečių į vestuves kvietimą, per kurį jaunoji (jaunikis) pakviestųjų svečių buvo apdovanojama; 4) kraičio vežimą; 5) mergvakarį, per kurį jaunikis išsipirka nuotaką iš jos motinos ir draugių; 6) jaunosios atsisveikinimą su tėvais ir giminaičiais prieš išvykstant į bažnyčią; 7) tėvų sutikimą su duona ir druska jaunosios namuose; 8) vestuvių šventimą ir atsisveikinimo vakarienę jaunosios namuose, per kurią vaišinama kopūstais ar barščiais su mėsa; 9) jaunosios galvos dangos pakeitimą – svočia uždeda čepčių ir užriša skarelę; 10) jaunosios dovanų dalijimą vyro giminei jaunikio namuose; 11) piršlio išvadavimą; 12) svočios ir piršlio palydėjimą jaunujų į klėtį; 13) pirmoryčių keltuves, per kurias jaunieji turėjo apdovanoti svotą.

Per ekspediciją buvo užfiksuota tik keletas šių papročių elementų. Pateikėjai jau nebeminėjo mergvakario, jaunosios galvos dangos pakeitimo čepčiumi, kraičio vežimo, atsisveikinimo vakarienės apeigų jaunosios namuose.

Tyrimų rezultatai. Pagal autorės sudarytą tyrimų programą medžiaga rinkta Papilės apylinkėse (Papilės miestelyje, Šiaudinės ir Kairiškių kaimuose). Tyrimui buvo pasirinkta vyresnio amžiaus ir gerai informuotų respondentų (pateikėjų). Apklausta 30 žmonių: 4 iš jų apklausti Šiaudinės, 3 – Kairiškių kaimuose, likusieji 23 – Papilės miestelyje. Iš apklaustųjų – 6 vyrai ir 24 moterys. Vyriausias pateikėjas gimęs 1908 m., jauniausia – 1975. Respondentai pasakojo apie XIX a. pab. – XX a. pr. Papilės

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2003 02 24.

¹ Деделев А. Сватовство, девичник и свадьба у жмудинов Попелянской волости Шавельского уезда, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковна, 1889, с. 321–325. Šaltinį nurodė ir kopiją pateikė K. Misius. *Vyr. red. pastaba.*

apylinkių (Draginių, Dumbrių, Gumbakių, Kaïriškių, Krioklių, Paeglesių, Rimšių, Šiaudinės, Zabikių, Žilių kaimų ir Papilės miestelio) papročius*.

Apie XIX a. pab. papročius respondentai pateikė savo tėvų ar senelių prisiminimus, todėl šio laikotarpio informacija labai fragmentiška ir ribota. Per tyrimą geriausiai užfiksuoti XX a. ketvirtojo–penktojo dešimtmečių gyvenimo ciklo papročiai, apie kuriuos pateikėjai pasakojo iš savo jaunystės patirties. Juose dar yra išlikusių tradicinių gimtuvių, krikštynų ir vestuvių papročių elementų. Pokario laikotarpio gyvenimo ciklo papročiuose jau galima išvelgti globalizacijos tendenciją. Pradedama vykdyti lokaliniai šių papročių savitumai. Panašūs papročiai fiksuojami visoje Lietuvoje. Apie XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos – dešimtojo dešimtmečio šeimos papročius ir moralinių jaunimo vertybių transformaciją geriausiai liudija Telšių vyskupijos Papilės šv. Juozapo parapijos bažnyčioje saugomos krikštų, santuokų ir mirčių registravimo knygos – metrikų knygos.

Gimtųjų papročiai

XX a. pirmojoje pusėje Papilės apylinkėje kūdikio gimimui iš anksto ruošėsi abu sutuoktiniai. Pateikėjų teigimu, vaikas turėjo gimi iš meilės, todėl jo pradėjimo metu abu tėvai stengėsi sutarti ir būti blaivūs. Tarpukario Lietuvoje moterys žinojo įvairių racionalių ir iracionalių priemonių, nulemiančių kūdikio lytį, pvz.: „*jei pypkę po pagalve padėsi – gims berniukas*“, „*jei pradėsi kūdikį antrą ar trečią dieną po mėnesinių, – gims mergaitė*“. XIX a. pab. – XX a. pr. žemaičių šeimose būdavo po 12–18 vaikų. Moterys abortų nedarydavo. Kiek jau gimė, tiek augo. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais Papilės apylinkių šeimos augindavo po 6–7 vaikus.

Maždaug apie 1930 m. Papilės apylinkės kaimuose pradėta daryti abortus, tačiau dėl menkų medicinos žinių bei higienos reikalavimų daugeliui moterų jie baigdavosi mirtimi. Dumbrių ir Avizlių kaimuose tuo užsiėmė po vieną moterį. Šios kaimų „daktarės“ naudojo įvairias priemones nėštumui nutraukti: duodavo gerti rūtų arbatos ir netgi virbalais pradurdavo gimdą. Požiūris į abortą iki XX a. penktojo dešimtmečio buvo ypač neigiamas ir netoleruojamas tiek bažnyčios institucijos, tiek viešosios kaimo nuomonės. Abortų ypač padaugėjo per Antrąjį pasaulinį karą ir po jo. Sovietmečiu, kai abortai buvo įteisinti ir daromi viešai, viešojo kaimo nuomonė apie juos pasikeitė – tapo daug atlaidesnė.

XIX a. pab. – XX a. vid. apie naujos gyvybės užmezgimą nebuvo kalbama atvirai. „*Ta jau pašalė kojas*“, – sakydavo apie besilaukiančiąją. Moterys iš veido suprasdavo, kad ji jau nebe viena vaikšto. Emilijos Žulienės teigimu, nėščios moters „*veids pasikeit, akeles pasikeit. Veids yr geltons, vyždžiai toki padidėje. Su mergaite kad vaikščioj – geltons veids, su berniukās kad vaikščioj – veids ružavs*“ (29, 23).

Kiekvienos šeimos tikslas buvo susilaukti vaikų. Manyta, kad bevaikė šeima – Dievo bausmė. Dažniausiai dėl vaikų nebuvimo kaltino moterį. Sakydavo: „*Boba bergždinė, kaip iš ožkos tekis – nei vilnos, nei peino, nei mėsos*“ (18, 41). Taigi bevaikės moterys turėjo rūpesčių susilaukti palikuonių. Visais atvejais joms talkino liaudies medicina – gėrė kalendros arbatą ar valgydavo kalendrų sėklas.

XIX a. pab. – XX a. pr. kaimuose būdavo moterų, kurios gydydavo ne-

* Pateikėjų sąrašas yra straipsnio pabaigoje. Tekste skliaustuose pateikti skaičiai nurodo pateikėjų pavardės numerį sąrašė.

vaisingumą pirtyse. Stasės Prelgauskienės iš Kairiškių k. teigimu, jos močiutė ten nevaisingas moteris braukydavo. Iškūrentoje pirtyje moterį išprausdavo, išbraukydavo visą kūną nuo kojų pirščiukų (18, 41). Jei nepadėdavo liaudies medicina, moteris melsdavosi Marijai, darydavo apžadus (rišdavo prie kryžių kaspinus), aukodavo rožančių prie kryžiaus, vykdavo į šventas vietas: Kairiškių Apžadų ir Meilaičių kapelius, Žemaičių Kalvariją, Šiluvą ar prie Vilniaus Aušros Vartų.

Gimdymas. Prieš gimdymą moteris taip pat meldėsi, darydavo apžadus Papilės bažnyčioje ar važiuodavo į Žemaičių Kalvarijos, Šiluvos, Kretingos atlaidus norėdamos nulemti laimingą gimdymą. Neretai kreipdavosi ir į prie bažnyčios gyvenančias dievobaimingas moteris, kad šios pasimelstų už sėkmingą vaikelio gimimą.

Draudimai besilaukiančiam. XIX a. pab. – XX a. vid. moters elgesys per nėštumą buvo reguliuojamas viešosios kaimo nuomonės ir liaudies tikėjimų bei prietarų, kurių tikslas – išsaugoti būsimojo palikuonio sveikatą. Papilės apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, sutinkami šie draudimai besilaukiančiam. Negalima žiūrėti į gaisrą, į girtuoklį ar neįgalų, kad vaikui nepersiduotų; draudžiama rankas kelti į viršų, siūlų ant kaklo užsidėti, kad kūdikiui virkštelė nebūtų aplink kaklą apsisukusi. Nėščiam drausti ir tam tikri darbai – rugių varpas rinkti, vežimus krauti, šakes kilnoti, kad nepersileistų.

Kaimo bendruomenė su besilaukiančiąja elgėsi pagarbiai. Moteris stengdavosi neišleisti nėščiosios iš namų tuščiomis, jai ką nors padovanodavo. Jei būsimoji motina ateidavo pas kurią į namus ko nors pasiskolinti, jai niekada nedrįsdavo atsakyti – kitaip pelės užpulti namus galėjo ir sukapti drabužius. Nėščioji vengdavo eiti iš namų skolintis, kad aplinkiniai nepatektų į nepatogią situaciją.

Kaimo bobutės. Beveik kiekviename Papilės apylinkės kaime iki XX a. penktojo dešimtmečio buvo moterų, kurios eidavo „gaudyti“ vaikų. Paprastai jos buvo neturtingos, vyresnio amžiaus, pačios gimdžiusios ir išauginusios nemažą būrį savo vaikų. Tik tokiomis moterimis žmonės pasitikėjo ir kviesdavo į namus „pečiui sugriuvus“. Šiaudinės kaime bobauti eidavo Saunorienė, kuri pati augino 11 vaikų, Papilėje – Navagreckienė, Kairiškiuose – Sidaravičienė, Gumbėtiškėse – Plonienė, Dumbriuose – Jucienė, Žiliuose – Ona Milevičienė (gim. 1895 m.), Krioklių kaime – Marijona Matienė (gim. 1894 m.). Ši „talentą“ dažniausiai paveldėdavo iš savo motinų ir močiūčių, t. y. ši tradicija ėjo iš kartos į kartą.

Per gimdymą prie moters pasilikdavo tik pribuvėja (*bobutė*). Kartais galėdavo dalyvauti ir artimiausia gimdyvės giminaitė – motina ar sesuo. Sunkaus gimdymo atveju, kai reikėdavo vyro pagalbos, priėmė ją leisdavo likti ir būsimam tėvui.

Pribuvėja kūdikį priimti ruošdavosi iš anksto. Vasarą prisirinkdavo ir prisidžiovindavo žolelių, kurių paskui nešdavosi pas besilaukiančiąją. Prieš gimdymą ir po jo gimdyvę girtydavo šuntų arbata, kad nenukraujuotų. Julijos Vitkauskienės teigimu, gimdymui palengvinti „*bobutė darydavo garus su beržo vanta. Apsiaus tų moteriškų skudurais – su dekiu, užpils verdančiu vandeniu – ir garuosi, ir paliksi šlapia kaip iš pirties išėjusi*“ (27, 16–17). Jei po gimdymo prasidėdavo gimdos uždegimas, imdavo smarkiai skaudėti strėnas, gimdyvę girtydavo šuntų ir ramunėlių arbata.

Kūdikį pribuvėja priimdavo ant naminių lininių skarų (siaustuvių), nuplaudavo medinėje geldelėje, kurioje buvo maudomi visi tos pačios šeimos vaikai. Gimusį kūdikį peržegnodavo jo paties rankele. Kai pirmą sykį dėdavo į vandenį, taip pat peržegnodavo. Numaudytą kūdikį stipriai suvyniodavo 2 m ilgumo valiniu, kad

būtų stiprus, tiesus, kad „*kojos nebūtų iškumpusios*“ (13, 4). Kitos priėmėjos nemaudydavo vaiko dieną ar net parą, nes manyta, kad tada „bambelė geriau užgyjanti“. Pribuvėjos porą savaičių vaikščiodavo kūdikio pažiūrėti, jį numaudyti, padėti motinai. Už vaiko priėmimą tėvai atsilygindavo grūdais ar kitais maisto produktais.

Kaimo pribuvėjos buvo ne tik geros savo amato žinovės, bet ir puikios psychologės. Joms neretai pasisekdavo atspėti kūdikio ateitį ar jo likimą. Iš vaiko išvaizdos jos sprendavo apie būsimą kūdikio profesiją. Pavyzdžiui, jei galvoje įžiūrėdavo kryželį, tai spėdavo, kad jis bus kunigas. Kartais netgi galėdavo pasakyti, kad jos priimta mergaitė „*vyro nematys*“, t. y. liks netekėjusi.

Tėvai vaikams naujo kūdikio pasirodymą aiškino įvairiai. Populiariausi buvo pasakojimai, kad broliuką ar sesutę atnešęs gandrai ir įmetęs per kaminą į katilą, arba kad jį radę kopūstuose ar darže. Kai sužinodavo, kad kaimynė netrukus gimdys, vaikams sakydavo: „*Gondras skraido aplink kaimynų sodybą, ar nesusilauks ko*“.

Lankymas. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais giminaitės ir draugės eidavo gimdyvės lankyti, atnešdavo dovanų: vaikui – žinduką (*pupkį*), motinai – skarelę ar karolius. XIX a. pab. – XX a. pr. nešdavo maisto produktų: sūrio, pyrago, pieno, sviesto. Barboros Dapkienės iš Krioklių k. teigimu, „*buvo tradicija, jei vaiką lankai, nors degtukų skrynutę turi padovanot, kad vaikas būtų laimingas, bagots; ar nosinėli, ar degtukų – kų bebūt, arba muilo gabaliuką*“ (8, 3).

Artimiausios kaimynės ir draugės ateidavo po kelių dienų ar savaitės pažiūrėti vaiko, tačiau ne visos motinos norėdavo jį rodyti. Ypač XIX a. pab. – XX a. pr. kūdikį saugodavo nuo „blogų akių“ ir svetimiems nerodydavo mėnesį ar net ilgiau. Jei kaime būdavo žmogus su „blogomis akimis“, stengdavosi vaiko jam nerodyti tol, kol nepakrikštytas. Nužiūrėtą vaiką gydydavo liaudies medicinos priemonėmis – smilkydavo šventintais per Verbas kadagiais.

Įvedybos: XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje Papilės apylinkėse gyvavo moters įvesdinimo į bažnyčią paprotys. Po gimdymo moteris visą mėnesį ar net 5–6 savaites neturėjo teisės eiti į bažnyčią, nes laikyta „nešvaria“. Praėjus mėnesiui, ji eidavo į pirtį nusimaudyti ir tik tada galėjo būti sekmadienį įvesdinta į bažnyčią. Per įvedybas moteris ateidavo prie bažnyčios durų į *bobinčių* (bažnyčios prieangį) kartais su kūdikiu ant rankų, kur kunigas ją pasitikdavo, paduodavo stulą ir įvesdavo su žvake į bažnyčią. Kunigas vesdavo ją prie altoriaus, pakrapydavo,

*Kūdikystės akimirkos.
1935 m.*

*J. Sinkevičiaus nuotr.
SDM*

perskaitydavo laimingai motinystei maldas. Po šių apeigų moteris atlikdavo išpažintį ir priimdavo šv. Komuniją.

Įvesdinimo paprotys Papilės bažnyčioje gyvavo iki XX a. penktojo dešimtmečio vidurio. Buvusio Papilės zakristijono Alekso Žalio teigimu, XX a. šeštajame dešimtmetyje šis paprotys Papilės miestelyje jau buvo išnykęs (28, 31).

Panašaus moters įvesdinimo papročio Papilės apylinkėse būta ir po jungtusių, tik tuomet apeigos vykdavo be žvakės. Įvedybų apeigos panašios visoje Lietuvoje, tad lokalinių šio Papilės apylinkės papročio elementų nepastebėta.

Žindymas. XIX a. pab. – XX a. vid. motinos kūdikius žindydavo metus ir ilgiau, nes manyta, kad kuo ilgiau žindysi, tuo vaikas bus stipresnis ir protingesnis. Moteris sakydavo, kad būtina reikia žindyti devynis mėnesius, nes tiek laiko nėštumas trunka. Žindytė gerdavo karvės pieną, daug skysčių, kad turėtų kuo daugiau pieno kūdikiui. Pateikėjų teigimu, vaikui atjunkyti reikėjo viso mėnesio, kad būtų energingas žmogus. Kaip ir visoje Lietuvoje, atjunkytą kūdikį drausta iš naujo pradėti žindyti, kad nebūtų atžindas.

Krikštynos vykdavo po vieno ar dviejų mėnesių, o kartais ir po metų. Manyta, kad nuo krikšto tėvų elgesio per jas priklausys vaiko ateitis ir likimas. Todėl liaudies tikėjimai ir prietarai apibrėžė kūmų elgesį per krikštynas: reikėjo jiems kultūringai elgtis, sėdėti greta, kad vaiko dantys nebūtų reti, daug negerti, kad vaikas nebūtų girtuoklis.

Kūmai. Papilės apylinkėse kūdikio krikštatėviai buvo vadinami kūminais. Į juos dažniausiai kviesdavo gimnainčius, kartais – kaimynus. Tie patys kūminai galėjo būti dviems, trimis vaikams. Kaip visoje Lietuvoje, taip ir Papilės apylinkėse, tikėjo, kad krikštavaikis atsigimsta į savo kūminus, todėl į juos rinkdavo rimtus, tvarkingus, ne girtuoklius, pakrikštytus ir priėmusius santuokos sakramentą žmones. Kūminai per krikštynas turėjo ir tam tikrą įsipareigojimą. Kūma iškepėdavo pyragą (*parapajų*), kūminas atsinešdavo butelį vyno ar „pusbonkelį degtinės“. Kūmai tekėdavo ir aprenkti vaiką, tam iš anksto būdavo paruošusi baltinukų, kepuraičių, vystyklų (skaras). Vėlesnė kūmų pareiga – per vaiko vardines atnešti dovanėlių, per Velykas – apdalyti margučiais. Neturtinų tėvų vaikams kūmai padėdavo: šelpėdavo pinigais, nupirkdavo drabužėlių, į mokslus išleisdavo. Mirus tėvams kūmai turėjo pasirūpinti vaiku. Per krikštavaičio vestuves kūminai stengėsi jį gausiai apdovanoti.

Juozo ir Onos Daunių dukters krikštynos.
Apie 1924 m. Iš S. Kviecevičienės albumo

Močiutė su anūke.

2000 m.

*Iš S. Kviescevičienės
albumo*

Vaikų ir jaunimo socializacija

XIX a. pab. – XX a. vid. vaikų ir jaunimo socializaciją Papilės apylinkėse lėmė keletas veiksnių – šeima, viešojo kaimo bendruomenės nuomonė ir bendraamžiai.

Vaikų auklėjimas. Iš pat mažens tėvai vaikams skiepijo meilę gamtai, neleido laužyti medžių (gyvuliui tik pašakę buvo galima nuskabyti), skriausti gyvulių, naminių paukščių. Draudė spjauti ar mesti žabą į šulinio vandenį. Nuo pat ankstyvųjų dienų ugdė vaikų pagarbą vyresniesiems. Mokė su seneliu pasisveikinti „Garbė Jėzui Kristui“, atnešti jam valgyti, padėti.

Motina draudė vaikui imti svetimą daiktą, perspėdavo: *„Jei mane iškveis už tavo vagystę, tai prakirsiu ledą ir sugirdau“* (18, 44). Tėvas irgi mokė: *„Nedaryk vaikeli to, kas tau nepatink“*. Sibiro tremtį išgyvenusi motina sūnui aiškino: *„Gal tu nebūsi mokytas, gal tu nebūsi turtingas, tik tu būk geras žmogus. Neėsk gyvų žmonių, neskųsk, neskriausk“* (12, 41).

Religinis auklėjimas. XIX a. pab. – XX a. vid. rytą vakarą visa šeima prie lovos kalbėdavo poterių. Jų mokė ir vos pradėjusį kalbėti vaiką (2–4 metų). Jį neretai gąsdindavo viską matančiu ir girdinčiu ponu Dievu. Prie stalo sėdant valgyti ir pavalgius mokė vaiką persižegnoti (12, 41). Pradėjusį vaikščioti vesdavosi į bažnyčią. Mergaitės per procesiją eidavo žolelių barstyti. Visa tai formavo religines vaiko nuostatas.

Didžiausią įtaką formuojant dvasinį vaiko pasaulį turėjo šeimos pavyzdys ir namų aplinka. Pateikėjos S. Kriaučiūnienės teigimu, jei namuose yra tvarka, tėvai gražiai gyvena, tai ir vaikai pripranta (13, 6). Viešojo kaimo nuomonė taip pat turėdavo įtakos vaiko socializacijai. Juk neretai ir kaimynai pagirdavo vaiką už gerą darbą, pabardavo už blogą.

Vaikų bausmės. Už blogą elgesį tėvai vaikus bausdavo „beržine košele“, klupdydavo į kampą. Kai kuriuose namuose prie švento paveikslo būdavo pakabinta rykštė. Bronė Tūzienė apie savo vaikų auklėjimą pasakojo: *„Berniukas vienas žvejoj išėjo, mažus vaikus paliko, tai žvyro papyliau, paklupdžiau, plytą liepiau rankoj palaikyt, kad bijotų“* (23, 34). Kiti tėvai nusikaltusius vaikus bausdavo ne fizinėmis, bet mo-

ralinėmis bausmėmis, pvz., neleisdavo mėnesį čiuožinėti su pačiūžomis. Dar kiti vaikus auklėjo žodžiu.

Vaikų darbai. Kasdieniame gyvenime mergaitės daugiau bendravo su motina, berniukai – su tėvu, todėl jau iš mažens jų darbai skyrėsi. Berniukus tėvas mokė lauko darbų, mergaites motina – namų ruošos. Ketverių penkerių metų vaikai ėjo žąsų, kiaulių ganyti, septynerių aštuonerių metų jau karves ganė, mažesnius vaikus prižiūrėjo. Penkerių šešerių metų mergaitėi jau leisdavo pašluoti, bulves nuskusti, daržiuką paravėti. Šešerių septynerių metų mergaitės darbai: rytą atsikėlus lovą pakloti, kambarius iššluoti, paukščius palesinti, katiną su šuniuku pašerti, vasarą – kiemą iššluoti. Berniukų darbai labiau buvo vyriški. Su tėvu kartu lipdavo į vežimą, imdavo į rankas vadžias, tėvo padarytą botagiuką. Tėvas keldavo sūnų prie arklio galvos, aiškino, koks geras gyvulys. Dešimties metų berniukui jau leisdavo malkas pakrauti, keturiolikos metų – su arkliu akėti, žemę dirbti.

Kasdienėje aplinkoje vaikai stebėdavo tėvų elgesį ir kartu su jais dirbdavo. Per darbinį auklėjimą vaikai įgydavo žinių ir įgūdžių, reikalingų tolesniam žmogaus gyvenimui.

Amžiaus tarpsniai. XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmečiais Papilės apylinkės piemenėmis buvo laikomos paauglės iki 15 metų, pusmergės – 15–17 metų ir mergos – nuo 18–20 metų. Pateikėjų teigimu, piemuo buvęs iki 10 metų, 15–20 metų – pusbernis, 20–23 metų – bernas.

Tradiciniame kaime pagal amžiaus tarpsnius buvo skirstomi vaikų ir paauglių darbai. Piemenukė tik gyvulius išvarydavo į ganyklą, parvarydavo pietums pokaičio, dar dvi valandas pagulėdavo. Po pietų turėdavo indus suplauti. Plunksnas plėšyti, malkų atnešti taip pat buvo piemenų darbas.

Pusmergė padėdavo prie gyvulių, eidavo ravėti, lapų kiaulėms parnešti, juos supjaustydavo. Dar reikėjo linus rišti. Šeimininkė duoną mokė kepti, liepdavo minkyti tešlą tol, kol „*pečius bus šlapias*“. Pusmergės darbas buvo sunkus, o atlyginimas mažas.

Mergomis šeimininkės pasitikėdavo labiau, todėl jos jau vienos duoną keptavo, karves melždavo, kiaules šerdavo ir eidavo prie ūkio darbų – rinkti rugių, kviečių varpų.

Fizinė merginų branda. XIX a. pab. – XX a. pr. Papilės apylinkėse apie mėnesines motinos dukroms neaiškino. Viskas buvo laikoma paslaptimi, kol dukra susirgdavo. Merginas, kurios ilgai nesusirgdavo mėnesinėmis, motinos girėdavo raudonų bijūnų (*pinavijų*) arbata.

Susirgusias dukras motinos mokė būti atsargias, neprasidėti su bernais, neprisileisti vyrų, kad nesusilauktų vaikų. Taip pat motinos perspėdavo per pirmąsias mėnesines „*neplaut skalbinių dideliu vandeniu, kad nebėgtų dideliu vandeniu*“ (7, 38).

Vestuvių papročiai

Sutuoktinio parinkimas. Gyvenimo draugą žemaičiai rinkosi labai atsakingai. Dumbriškiai sakydavo: „*šeimoj gyvent – tai ne per lauką pereit. Per lauką pereit ir gražus gali būti. Šeimoj gyvent reikia žmogaus, kad būtų protingas*“ (12, 43). Žiūrėjo, kad išrinktasis nebūtų tinginys, girtuoklis, kad būtų kilęs ne iš to paties, bet tolimesnio kaimo. Manyta, kad vesti iš to paties kaimo nėra gerai, nes vaikai bus neprotingi.

XIX a. pab. – XX a. pr. svarbiausias sutuoktinio pasirinkimo kriterijus buvo ekonominis. Matyt, iš šio laikotarpio Papilės apylinkėse išlikęs posakis: „Kad ir kuprota, bet tik bagota“. Neturtingos merginos negalėjo pasirinkti tinkamo sutuoktinio ir tekėjo už bet kokio, kad tik netektų senmergės dalia.

XIX a. pab. – XX a. pr. didžiausią reikšmę partnerio pasirinkimui turėjo tėvai. Paprastai jie ieškojo ne žmogaus, bet pasogos, gero ūkio. Žiūrėdavo, kad būtų iš turtingų, darbščių ūkininkų šeimos. Tėvai važiuodavo į kitą kaimą apsiklausinėti kaimynų apie būsimąjį žentą. Neretai jis tik apsiskelbdavo turtingu, o nuvažiavę nieko nerasdavo – „vien tik ašaras“.

*Papiliškių žaidimai
prie Ventos.*

Apie 1934 m.

*J. Sinkevičiaus nuotr.
SDM*

*Kaimo jaunimo
vakaronė.*

Apie 1934 m.

*J. Sinkevičiaus nuotr.
SDM*

Šiaudinės kaimo
merginos –
Stasė (kairėje)
ir Ieva Gedvilaitės.
1935 m. ŠAM

XX a. penktajame dešimtmetyje šeimas kūrė tiek turciniu pagrindu, tiek iš meilės. Pokariu sutuoktinio pasirinkimo kriterijus pasikeitė – ekonominio kriterijaus vieta užėmė asmeninės simpatijos.

Jaunimas susipažindavo šokiuose, talkose, eidami iš bažnyčios, turguose, per prekymečius (*jomarkuose*). Jei labai patikdavo vienas kitam – trumpiau draugavo, jei mažiau patikdavo – ilgiau (2–3 metus). Trumpiausias draugystės laikas būdavo 3 savaitės, nes bažnyčioje iš eilės tris sekmadienius skelbdavo užsakus. Ilgai draugaujančiuosius seni žmonės perspėdavo: „*Ilgai iešmą bedrožiant šuo kepsnį nuneša*“ (26, 50).

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje merginos neturėjo teisės dalyvauti kito kaimo šokiuose. Nuo XX a. trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių jos turėjo daugiau teisių – jau buvo galima eiti ir į gretimo kaimo šokius, tačiau į namus turėdavo grįžti iki saulės laidos. Pateikėjų teigimu, savo kaimo gegužinėse vasarą tėvai leisdavo šokti iki 24 val., žiemą – iki 22–23.

Sutuoktinio pasirinkimui turėjo reikšmės ir amžius. XIX a. pabaigoje–XX a. viduryje merginos tekėjo 20–25 metų, vyrai vesdavo sulaukę 25–30 metų. Iki 25 metų vaikinai dar buvo laikomi santuokai nesubrendusiais. Paprastai vyras už merginą būdavo vyresnis nuo kelerių iki dešimties metų.

Piršlybos. XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje jaunikis siūsdavo piršlius. Prieš tai būsimieji sutuoktiniai išsiklausinėdavo bendraamžių apie vieno ar kito šeimą. Piršliai važiavo tik pas turtingas ūkininkes. Neturtingos merginos, kurios kraičių neturėjo, jų nesulaukdavo.

Atvažiavę piršliai apie merginos tvarkingumą sprendavo iš jos namų aplinkos. Žilių kaime sakydavo:

„Jei įėjai į kiemą – matai, koks šeimnininkas yr. Jei įėjai į virtuvę – matai, kokia šeimnininkė yr – ar tvarkinga. Jei virtuvėj viskas tvarkoj, tai šeimnininkė tvarkinga. Gali skirti ar tvarkinga mergaitė iš darželio. Seniau gėlių darželiuose rūtas, pinavijas, lelijas, jurginius, roželes augino“ (27, 17–18).

Piršliams sutarus dėl vedybų, jaunosios tėvai ir duktė į vyro ūkį siūsdavo ūkvaizdžius. Neretai piršliai pameluodavo, kad jaunikis turtingas, netgi gyvulius pasiskolindavo, jei norėdavo gauti turtingą žmoną. Per ūkvaizdžius sutardavo dėl pasogos ir gyvenamosios vietos. Susitarę dėl vestuvių, jaunieji paduodavo užsakus. Tris savaites iš eilės kunigas skelbdavo bažnyčioje apie būsimas vestuves, kad išaiškėtų, ar nėra kliūčių santuokai, ar nėra nesantuokinio kūdikio.

Kraitis ir pasoga. XIX a. pab. – XX a. vid. kraičiui merginos prisiausdavo didžiausius ritinius lininių, milinių audeklų, staltiesių, lovatiesių. Kraitį krauti padėdavo motina ar artimos giminaitės, paprastai netekėjusios tetos.

Turtingi ūkininkai, kurie turėdavo po 100 ha žemės, dukters pasogai skirdavo keletą arklių, karvių, kiaulių, dar žąsų, avių. Jei buvo neturtingi, tai kokią karvelę, kiaulelę paskirdavo.

Vestuvės. XX a. pirmojoje pusėje per vestuves pakinkydavo du arklius, apvainikuodavo juos darželių gėlėmis, žiemą – drebulėm ir karčius (*stocčką*) pridėdavo ir pririšdavo skambalus. Arkliai lėkdavo skambaliuodami ir iš tolo buvo girdėti, kad „vestuvės važiuoja“ (13, 6).

Nepakviestas žmogus negalėjo eiti į vestuves, todėl prieš santuoką į jas kvietė būsimieji sutuoktiniai. Jaunoji eidavo su savo drauge pas savo gimines, o jaunikis – į savo pusę. Tarpukariu Papilės apylinkėse dovanų nenešdavo į vestuves. Pateikėjų teigimu, „į veseilę svečiai nešdavo maistą: kumpio, pyragą, bulką. Svočia savo pyragą atnešdavo. Piršlys su samčiu „savo kraują“ dalindavo. Nešdavo piršlio iškamšą į darželį pakarti. Reikėjo vyresnei seseriai išsipirkti – duoti saldinių. Vestuvės būdavo ilgos – pusė savaitės. Šeštadienį prasidėdavo, trečiadienį baigdavosi“ (17, 11–12). Pasiturintys ūkininkai vestuves šventė savaitę. „Turtingų ūkininkų vestuvėse vienam gale šoko, kitam valgė. Prikišdavo šienikus. Suguldavo po 100 žmonių – ir vyrų, ir moterų“ (17, 11–12). Jei vyras eidavo užkuriom, tai vestuvės vykdavo abiejose pusėse, jei mergina išeidavo į vyro pusę, tai vienoje pusėje (27, 13).

Išleistuvės į bažnyčią. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais Žilių kaime buvo išlikęs paprotys jaunikiui jaunąją išsipirkti su daina. Prieš išvykstant į bažnyčią jis prie stalo sėdinčią jaunąją turėjo išsipirkti iš tėvų, išsikelti iš už stalo ir pasiimti (27, 14).

Atsisveikinimas su tėvais. XX a. pirmosios pusės Papilės apylinkių atsisveikinimo su tėvais papročiai beveik niekuo nesiskyrė nuo kitų buvusių kitose Žemaitijos vietovėse. Žilių kaime prieš išvažiuodami į bažnyčią jaunieji atsiklaupdavo ant austo patiesalo (*divono*), tėvai paduodavo pabučiuoti kryželį, juos palaimindavo. Jaunieji atsisveikindami bučiuodavo tėvams į ranką, į veidą.

Panašiai jaunieji atsisveikindavo ir Šiaudinės kaime. S. Kriaučiūnienės teigimu, jaunosius motina išlydėdama peržegnodavo. Pro duris pirmasis išeidavo piršlys ir išleisdavo jaunosius pro vartus (13, 6). Dumbriuose tėvai jaunosius palaimindavo, peržegnodavo ir palinkėdavo laimingo gyvenimo. Šie atsidėkodami už rūpestį gimdytojams bučiuodavo rankas.

Sutikimas po vestuvių. Atvykusius į vyro namus jaunosius prie durų pasitikdavo tėvai. Kartais vyro motina paprašydavo jaunosios parodyti iš namų atsi-vežtą kryžių (*Dievo mūką*). Jei jaunoji jo neturėdavo, tai buvo prastai (27, 13). Šio papročio tikslas – pasirūpinti marčios religingumu. Minėtas paprotys Papilės apylinkėse dar egzistavo XX a. ketvirtajame–penktajame dešimtmečiais.

Iš bažnyčios sugrįžusius jaunuosius tėvai sutikdavo prie apvainikuotų durų. Priimdavo tarpdury su duona, druska ir stikline vandens (kartais – su vynu ar degtine). Šiaudinės kaimė užtvėrdavo tvorą paprasta virve. Jei pasirodavo iš anksto, tai virvę papuošdavo gėlėmis. Piršlys turėdavo išlaisvinti, išpirkti jaunavedžius degtine ir saldinais (13, 8).

Tarpukariu Papilės miestelyje jaunesiems sutikti padarydavo vartus – *bromą* su vainikais. Pindavo vainikus iš ažuolo ar klevo lapų. Į vartus įsukdavo elektros lemputes. Prie vartų reikėjo išsipirkti – duoti saldinių, vyno, degtinės, kas turtin gas – konjako (19, 56).

Parvažiauvus iš bažnyčios, jaunųjų vieta prie stalo būdavo užsėsta. Ten sėdėdavo netikri jaunieji – persirengėliai. Piršliai turėjo išpirkti iš jų vietą – butelį ar pyrago padėti (12, 43).

Jaunosios dovanos. Paskutinę vestuvių dieną jaunoji dovanodavo vyro giminei dovanas. Dalijo jas pagal amžių. Pradėdavo nuo tėvų, paskui – broliams, seserims, pusbroliams. Tėvui duodavo baltinius, motinai – skarelę, jei turtinga – antklodę. Tolimesniems giminėms dovanodavo rankšluosčius, nosines, kaklaraiščius. Dovanoms numegzdavo raštuotas pirštines, šalikus.

Pirmoryčiai, keltuvės. Keltuvių rytą jaunuosius keldavo muzikantai. Turtingų ūkininkų vestuvėse grodavo su dūdomis. Pateikėjų teigimu, tą rytą jaunieji „*veselninkams*“ dalydavo po gabaliuką sūrio, kurį „*suspausdavo per naktį*“. Jei sūris būdavo minkštas, tai sakydavo, kad „*blogai suspaudė*“. Keltuvių rytą jaunųjų vieta buvo užsėsta, todėl jie turėjo ją išsipirkti.

Metimas „ant žiedo“. Per ekspediciją buvo užfiksuotas skirtingas šio papročio atlikimo laikas. Pastebėti du variantai – grįžus iš bažnyčios ir keltuvių rytą. J. Vitkauskienės teigimu,

„ant žiedo“ meta, kai parvažiuoja iš bažnyčios. Susėda prie stalo ir meta „ant žiedo“ visi, kas sueina į vestuves – pabroliai, giminės, kaimynai. Į lėkštę pinigų „ant žiedo“ deda. Ir dabar taip daro. Įmeti pinigų ir tuoj muzikantas maršą pagrajija“ (27, 13–14).

Anot E. Žulienės, „*keltuvių rytą mesdavo „ant žiedo“ visi svečiai. Keltuvių dovanų daugiausia duodavo pinigais, kai kas atveždavo rankšluostį su šaukštais. Pinigus į lėkštutę dėdavo ant stalo. Buvo dainininkių, kurios apdainuodavo“ (29, 24).*

Svočios pusryčiai. Kitos dienos rytą valgydavo svočios pusryčius – pyragą su razinomis. Vestuvėse svočių galėjo būti net kelios – ir dvi, ir trys. Pateikėjų teigimu,

„į svočias nelabai nor eiti. Reikia daug pinigų turėti. Veina aptaiso stalą, kita – kitą stalą aptaiso, trečia – trečių. Tortų būdavo, iš mėsos – paršiukas iškeptas. Svočas šampanais stalą pridės, bet kainuodavo užtikrinta“ (29, 24).

*Papiliškio Juozo Daunio ir Onos Rimutytės
iš Būriškių kaimo vestuvės. Pirmoji diena
(viršuje), antroji diena (apačioje). Apie 1924 m.
Iš S. Kviescevičienės albumo*

Šeimyninis gyvenimas

Daugelis moterų teigė, kad vyro charakteris po vestuvių pasikeisdavo labiau į bloga nei į gera.

„Bažnyčioj jis prisiekdavo mylėt iki grabo lentos, o kai reikėdavo mylėti, tai eidavo į kitą pusę. Buvo neištikimybių šeimoj. Kam gali skųstis? Ar Dievui? Niekam nesiskundžiau, niekur nėjau, vaikus auginau – ir vaikai vargo, ir aš“ (19, 57).

XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais šeimose pasitaikydavo neištikimybės atvejų, bet retokai. Neištikimybė buvo slepiama nuo aplinkinių ir ypač nuo vaikų. Jei vyras buvo neištikimas, tai moteris stengėsi nepriekabiauti, tylėti, kad tik išsaugotų šeimą. Būdavo, kad ūkininkas prie tarnaitės pristodavo ir ji susilaukdavo nuo jo kūdikio, bet žmonos kiek galėjo, tylėjo. Žmonės iš tokių merginų, kurios susilaukdavo nuo ūkininkų nesantuokinių vaikų, pasijuokdavo, per dantį patraukdavo. Niekas jų negyrė, tik smerkdavo.

Kitos moterys nesitaikstydavo su vyro neištikimybe. Šeimoje prasidėdavo barniai, ir *„iš mažo degtuko liepsna išsikūrendavo“ (13, 9).*

Skyrybos. XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais skyrybų Papilės apylinkėje būdavo labai mažai. Visą gyvenimą sutuoktiniai gyveno kartu, nors moteris turėjo girtuoklį, paleistuvį vyrą. Manyta, kad vyras – šeimos galva, todėl privalu jam paklusti, nors nereta žmona nuo jo gaudavo į kailį. Seni žmonės sakydavo: *„Prašyk poną Dievą gero vyro. Jei gausi blogą vyrą, tai gausi į kailį ir gyvensi“.*

Nebuvo medum teptas gyvenimas, tačiau žmonės kentėjo. Ir verkdavo, ir pykdavosi, ir skųsdavosi tėvams, tačiau gyveno. Tada moterys buvo kantresnės, be to, ir turtas jungė.

„Nei Dumbriškių, nei Jonaičių kaime nebuvo girdėt, kad kaimynai būtų neištikimi. Žmonės buvo su darbu daugiau užsiėmę, o dabar iš dyko buvimo reik kuom užsiimt“ (12, 44).

XIX a. pab. – XX a. trečiajame–penktajame dešimtmečiais skyrybos buvo netoleruojamos viešosios kaimo nuomonės ir bažnyčios. Išsiskirti buvo negarbė ne tik šeimai, bet ir kaimui, kuriame gyveno išsiskyrusieji. Pateikėjų teigimu,

„skirtis negalima – gėda. Man irgi gėda buvo skirtis. Sužinos, kad išsiskyrus, tai baigta. Ir kenti žmogus. Tik miestuose moterys išsiskirdavo, o kaimuose tų skyrybų nebuvo. Rusų laikais prasidėjo skyrybos“ (21, 53).

Skirtis po Antrojo pasaulinio karo pradėta visoje Lietuvoje. Skyrėsi dėl įvairių priežasčių: dėl turto, charakterio, neištikimybės, amžiaus skirtumo. S. Kriaučiūnienės teigimu, *„jei pamato vyras ar moteris kitą, malonesnį, švelnesnį, ir vienas kito nebemyli. Daugiausia skiriasi dėl to, kad meilės nebėra. Jei myli, tai myli iki galo“ (14, 8).*

Sovietmečiu atsirado dar viena skyrybų priežastis – religinių ir moralinių vertybių praradimas, laisvas požiūris į šeimą. Anot respondentų, „laisvesnis elgesys atitolino žmones nuo bažnyčios ir pasidarė žmonės laisvi. Noriu taip gyvenu, noriu taip gyvenu“ (26, 50–51).

Nors šiuolaikinių žmonių požiūris į skyrybas nebėra toks neigiamas kaip tarpukario Lietuvoje, tačiau daugelis senosios kartos Papilės žmonių dabartines skyrybas vertina neigiamai ir laikosi tradicinio požiūrio į šeimą. „Dabar išsiskiria, bet bažnyčios santuokos nieks neišskirs. Šliubo jau nebepaims“ (27, 14).

Tarpukariu požiūris į „susimetusias“ šeimas buvo labai neigiamas. Tos poros vadintos „susidrėbėliais, netikėliais“. Tokios šeimos buvo pasmerktos tiek kaimo bendruomenės, tiek bažnyčios. Kunigas net nekalėdodavo pas jas, ir žmonės pirštais rodydavo, jei jos į bažnyčią eidavo (7, 39).

XX a. paskutiniame dešimtmetyje – XXI a. pradžioje jaunas šeimas gyventi be civilinės metrikacijos bei Santuokos sakramento skatino daugybė veiksnių. Vienas iš jų – valstybės politika. Nedarbas, žemas pragyvenimo lygis vertė kaimo jaunimą rinktis gyvenimą „susidėjus“, nes toks gyvenimo būdas nors šiek tiek padidindavo šeimos pajamas. Pateikėjų teigimu,

„dabar jų anūikai gyvena susimetę, nes už vaikus susimetusiems moka po 120 Lt, o susimetrikavusiems – tik po 90 Lt. Nemetrikuoti gauna daugiau, todėl gyvena susimetę“ (17, 11).

Senatvė. Per ekspediciją daugiausia teko bendrauti su vyresnio amžiaus kaimo moterimis, kurioms teko nelengva našlės dalia. Pateikėjos iš Šiaudinės kaimo teigimu,

„kai miršta vyras, gyvenimas – niūrus. Nebe tas gyvenimas. Ar nuėitum kur prie kompanijos, ar kitoks suėjimas... Kokis vyras paveizės, tai pekla. Liūdnas gyvenimas. Nebe tas. Esi kaip atstumtas nuo viso svieto. Džiaugsmas – į bažnyčią nueinu, televizorių pažiūriu, kapi-nėse darbuojuos. Vištos yra, triušų, sodnelis, daržas. Dabar gailiuosi, kad nesivedžiau antrąkart. Vaikų nėra, tai vis būtų su kuom pasišnekėt. Nenorėjau, kad vaikam būtų patėvis“ (13, 8).

Senatvėje apmąstomi praeities, dabarties ir ateities, ypač susijusios su mirtimi, klausimai, prisimenami praėjusio gyvenimo įvykiai, gvildinama gyvenimo prasmė. Daugelis sutiktų moterų natūraliai prisiderino prie šio amžiaus tarpsnio: susitaikė su dabartine padėtimi ir gyveno vidinėje harmonijoje su aplinka ir savimi, išlaikiusios savo jaunystės idealus. Jų negąsdino mirties artumas, jai ruošėsi iš anksto: siuvosi įkapes, kai kurios turėjo net karstą ant aukšto pasiruošusios. Daugelis vyresnio amžiaus moterų pomirtinį gyvenimą taip įsivaizdavo:

„Ant žemės žmogus turi daryt gerus darbus, melstis, užsitarnaut pomirtinį gyvenimą dar žemėje. Jei žemėj darysi blogus darbus, tai eisi į pragarą“ (1, 31).

XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos – XXI a. pradžios šeimos papročių ir jaunimo moralinių vertybių transformacija

Iki šiol aptarėme tradicinio Lietuvos kaimo tarpukariu ir pokariu gyvenimo ciklo papročius bei šeimos bruožus. Dabar apžvelgsime šiuolaikinių šeimos papročių bei jaunimo moralinių vertybių transformacijas.

Per ekspediciją buvo peržiūrėtas Papilės šv. Juozapo parapiinės bažnyčios krikštų registravimo knygos nuo 1982 m. iki 2002 07 17 (Nr. 17, 20, 22, 40), santuokų registravimo knygos nuo 1988 m. iki 2002 07 17 (Nr. 25, 38), mirčių registravimo knyga nuo 1996 m. iki 2002 07 17 (Nr. 39). Iš minėtų metrikų knygų išryškėjo XX a. devintojo dešimtmečio – XXI a. pr. demografiniai Papilės apylinkių gyventojų ypatumai.

2002 m. Papilės šv. Juozapo parapijai kartu su Šiaudinės filija priklausė 4 000 žmonių. Peržiūrėjus minėtas paskutinių dešimtmečių krikštų registravimo knygas, nustatytas krikštytų ir nesantuokinių vaikų skaičius (žr. priedą). Iš pateiktos medžiagos matyti, kad daugiausia krikštų per paskutinius du dešimtmečius Papilės parapijoje būta 1987 m. – 140. 1985–1990 m. šis skaičius buvo beveik stabilus ir svyravo tarp 115 ir 140, taigi vidurkį sudarė 126 krikštai. Beveik perpus mažiau krikštų (vidurkis 72) būta 1991–1993 m., o nuo 1994 m. jų pradėjo dar sparčiau mažėti. 1996–2001 m. krikštų sumažėjo daugiau kaip keturis kartus, t. y. vidurkį sudarė 30 krikštų per metus. Nesantuokinių vaikų daugiausia per paskutinius du dešimtmečius užfiksuota 1997 m. (30% visų krikštų). 1998–2000 m. jų skaičius sudarė 27%.

Tyrimo metu iškilo klausimas, kokios priežastys lėmė, kad sovietmečiu prieš pat Atgimimą ir Atgimimo pradžioje užfiksuota daugiausia krikštų. Galėjo lemti keletas veiksnių: 1) Papilės parapijos klebono J. Bučelio teigimu, sovietmečiu daugelis miesto žmonių buvo priversti slėpti savo religinius įsitikinimus ir vaikus krikštyti provincijos (ir Papilės) bažnyčiose, 2) noras išsaugoti savo tautinį ir religinį identitetą okupacinėmis sąlygomis, 3) prasidėjus Atgimimui daugelis žmonių sugrįžo prie krikščioniškų vertybių, pradėjo gausiau lankyti bažnyčias, priimti jos teikiamus sakramentus. Atgimimo pradžioje parapijoje pasitaikydavo atvejų, kai keletas vienos šeimos vaikų (netgi 6) buvo krikštijami tuo pačiu metu. Atgimimo bangai atslūgus, krikštų, taip pat ir santuokų, gerokai sumažėjo. Šio reiškinio priežastis – jaunų žmonių migracija į miestą ar į užsienį, kur dauguma likdavo, o likusieji kaime sunkiai prisitaikė prie naujų gyvenimo sąlygų. Pereinamasis laikotarpis pakeitė žmonių gyvenimo būdą, daugelis prarado pagrindinį pragyvenimo šaltinį – nuolatinį darbą. Masinės kultūros antplūdis iš Vakarų pamažu keitė ir jaunų žmonių vertybes. Jaunoji karta lengvai perėmė svetimos kultūros elementus, net nesusimąstydama, kokią lemtingą sumaištį jie gali sukelti².

Maždaug apie 1992–1993 m. ypač populiarius pasidarė jaunimo (gimusių apie 1970 m.) „bandomasis laikotarpis“ prieš vestuves. J. Bučelio teigimu, jis galėdavo trukti iki dešimties metų (5, 18). Daugelis jaunų žmonių gyveno „susidėję“, be Santuokos sakramento ir civilinės metrikacijos. „Susimetusių“ porų gyvenimo būdą Papilės miestelyje taikliai apibūdino F. Adomavičienė:

² Grigas R. *Sociologinė saviavoka. Specifika, metodai, lituanizacija*, Vilnius, 2001, p. 161.

„Paskutiniu metu gimusieji 1970 m. turi drauges ir draugus, gyvena po 2–3 metus. Po to palieka draugus. Nepatink ir išein, nepaisydami ar turi aukštą išsilavinimą, ar ne. Pragyvena 5 metus, o vaikų neturi. Saugojasi ir neturi atsakomybės bei pareigos jausmo. Reikės sukurt šeimą, reikės augint vaikus ir daug ko atsisakyti. Šios dienos jaunimas nenori daug ko atsisakyti. Nori gyventi sau“ (1, 55).

Taigi iš paskutinio dešimtmečio krikštų ir santuokų registracijų knygų sunku nustatyti, kiek Papilės apylinkėje yra santuokinių gyvenimą gyvenančių jaunų porų ir kiek jos turi vaikų. Paprastai laisvą gyvenimo būdą pasirinkusių žmonių vaikai nekrikštijami tol, kol nepriverčia tai padaryti vyresnioji karta – seneliai ar tėvai. Taigi duomenų apie „susimetusių“ žmonių gyvenimą nėra užfiksuota nei Civilinės metrikacijos skyriuje, nei Papilės parapijos metrikų knygose.

Iš Papilės parapijos santuokų registravimo knygų Nr. 25 (1988–1995 m.) ir Nr. 38 (1996–2002 m.) galima nustatyti XX a. devintojo dešimtmečio pab. – XXI a. pr. katalikų santuokų skaičių Papilės apylinkėje. Daugiausia santuokų (51) užfiksuota 1990 m., t. y. Atgimimo pradžioje. 1991–1992 m. jų sumažėjo daugiau nei per pusę, o nuo 1993 m. mažėjo dar sparčiau. 1997–2001 m. vidurkį sudarė 5,8 santuokos per metus.

Iš mirčių registravimo knygos Nr. 39, kurioje užfiksuotas 1996–2002 m. liepos 17 d. laikotarpis, galima nustatyti metinį mirčių skaičių. Papilės parapijoje 1996–2001 m. mirdavo vidutiniškai 49 žmonės per metus. Palyginus su to paties laikotarpio krikštų registravimo knygomis, kur vidutiniškai užfiksuota 30 krikštų per metus, galima pastebėti, kad mirtingumas kasmet didesnis už gimstamumą. Tai liudija gan liūdną Papilės apylinkės gyventojų demografinę situaciją. Tiesa, minėti duomenys negali būti visiškai objektyvūs, nes parapijos krikštų knygose neatsispindi visų apylinkės vaikų gimimų skaičius, nes jose užfiksuoti tik katalikų šeimų vaikų krikštai. Antra, dėl nuolatinės gyventojų migracijos dalis Santuokos ir Krikšto sakramentų suteikiama ne savo (Papilės) parapijos bažnyčioje, bet kitose, ypač didesnių miestų, ir net už Lietuvos ribų. Tarp paskutinio dešimtmečio krikštų registravimo knygų teko rasti keletą krikštų vaikų, gimusių Vakarų Europoje ar kurių vienas iš tėvų yra užsienietis. Taigi dar viena iš mažėjančių santuokų ir krikštų priežasčių gali būti jaunimo emigracija į didžiuosius Lietuvos miestus bei užsienį.

Išvados

Iš pateiktos medžiagos galima daryti išvadą, kad XX a. devintojo dešimtmečio – XXI a. pr. demografiniai pokyčiai (jaunų porų gyvenimas susidėjus, santuokų bei vaikų vengimas, nesantuokinių vaikų skaičiaus didėjimas, jaunimo migracija į miestus bei emigracijos populiarumas, naujai įsitvirtinę ar iš svietimos kultūros perimti gyvenamosios būdos) sąlygojo Lietuvos kaimo etnokultūrinį ir dorovinį nuosmukį.

Pakankamai dramatiškai susiklosčiusi demografinė situacija tiek kaime, tiek mieste yra susipynusi, suaugusi su šalies gyventojų dvasinės, dorovinės kultūros galiomis, dabartiniu jų nuosmukiu, ir kas ypač grėsminga – su to nuosmukio atspindėjimu, įsitvirtinimu didelės dalies jauniosios kartos mąstysenoje ir elgsenoje³.

³ Grigas R. *Sociologinė savivoka*, p. 154.

Priedas

Telšių vyskupijos Papilės šv. Juozapo parapijos
bažnyčių krikštų registravimo knygos Nr. 17, 20, 22, 40
(nuo 1982 m. iki 2002 07 17).

- 1982 m. knygoje neužfiksuota krikštų įrašų. 1983 m. krikštų numeracija prasideda nuo 21 numerio.
- 1983 m. buvo 60 krikštų, iš jų – 4 nesantuokiniai vaikai (6,6%).
- 1984 m. – 99 krikštai. Tarp jų nebuvo nesantuokinių vaikų.
- 1985 m. – 125 krikštai, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (4,8%).
- 1986 m. – 116 krikštų, iš jų – 2 tos pačios šeimos nesantuokiniai vaikai (1,7%).
- 1987 m. – 140 krikštų, iš jų – 4 nesantuokiniai vaikai (2,8%).
- 1988 m. – 115 krikštų, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (5%).
- 1989 m. – 126 krikštai, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas (0,8%). Vienos šeimos iš karto pakrikštyti 6 vaikai, gimę 1978–1983 m.
- 1990 m. – 133 krikštai, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas (0,7%).
- 1991 m. – 77 krikštai.
- 1992 m. – 81 krikštas, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas.
- 1993 m. – 60 krikštų, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (10%).
- 1994 m. – 42 krikštai.
- 1995 m. – 54 krikštai, iš jų – 1 nesantuokinis vaikas (1,8%).
- 1996 m. – 50 krikštų, iš jų – 10 nesantuokinių vaikų (20%).
- 1997 m. – 20 krikštų, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (30%).
- 1998 m. – 41 krikštas, iš jų – 11 nesantuokinių vaikų (27%).
- 1999 m. – 25 krikštai, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (24%).
- 2000 m. – 22 krikštai, iš jų – 6 nesantuokiniai vaikai (27%).
- 2001 m. – 20 krikštų, iš jų – 3 nesantuokiniai vaikai (15%).
- 2002 m. iki liepos 10 d. – 4 krikštai, iš jų 3 vaikų tėvai turi tik civilinę metrikaciją.

Santuokų registravimo knygos Nr. 25, 38
(nuo 1988 m. iki 2002 07 17).

1988 m. buvo 37 santuokos.	1996 m. – 17 santuokų.
1989 m. – 37 santuokos.	1997 m. – 2 santuokos.
1990 m. – 51 santuoka.	1998 m. – 7 santuokos.
1991 m. – 20 santuokų.	1999 m. – 3 santuokos.
1992 m. – 22 santuokos.	2000 m. – 6 santuokos.
1993 m. – 14 santuokų.	2001 m. – 11 santuokų.
1994 m. – 11 santuokų.	2002 m. – 1 santuoka.
1995 m. – 16 santuokų.	

Mirčių registravimo knyga Nr. 39
(nuo 1996 m. iki 2002 07 17).

1996 m. buvo 56 mirtys.	2000 m. – 45 mirtys.
1997 m. – 51 mirtis.	2001 m. – 37 mirtys.
1998 m. – 58 mirtys.	2002 m. – 30 mirčių.
1999 m. – 47 mirtys.	

Informacijos pateikėjai

1. Adomavičienė Filomena Genovaitė (Sinkevičiūtė), gim. 1946 m. Papilės mstl. Užrašyti pasakojimai saugomi *Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros Etnologijos archyve* (toliau sutrumpintai – *VDU EA*), f. 1, b. 29.
2. Adomavičius Steponas, gim. 1939 m. Telšių r., Kálnėnų k. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
3. Birutienė (Milevičiūtė) Liudvina, gim. 1922 m. Žilių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
4. Bucevičienė (Šiurkutė) Anastazija, gim. 1913 m., Gumbakių k. Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
5. Bučelis Jonas, gim. 1958 m. Švenčionių mstl. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
6. Čaraitė Bronė, gim. 1933 m. Girininkų k., Šilalės vls., Tauragės apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
7. Dainutienė (Markauskaitė) Agota, gim. 1926 m., Kuršėnuose, Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
8. Dapkienė (Mataitė) Barbora, gim. 1916 m. Krioklių k., Papilės vls., Šiaulių apskr.
9. Daugirdas Stanislovas, gim. 1912 m. Šiaudinės k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
10. Gauronskienė (Stelmokaitė), gim. 1937 m. Rimšių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
11. Girdvainienė Neringa, gim. 1975 m. Kužių k., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
12. Jaciunskienė (Nikitaravičiūtė) Marijona, gim. 1925 m. Dumbrių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
13. Kinčiniėnė (Bernotaitė) Zuzana, gim. 1923 m. Dauginių k., Trýškių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
14. Kriaučiuėnienė (Gedvilaitė) Stanislova, gim. 1916 m. Šiaudinės k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
15. Liauksminaitė Stanislova, gim. 1921 m., Jonáičių k., Tirkšlių vls., Mažeikių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
16. Montvydienė (Nemešaitė) Bronislava, gim. 1929 m. Eglesių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
17. Navardauskienė (Milingaitė) Bronė, gim. 1917 m. Tirkšlių mstl., Mažeikių vls., Mažeikių apskr.
18. Prielgauskienė (Šiurkutė) Stasė, gim. 1924 m. Kaĩriškių k., Trýškių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
19. Sinkevičienė (Barkauskytė) Ona, gim. 1915 m. Naujõjoje Akmėnėje (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
20. Stauskienė (Vaivadaitė) Stanislava, gim. 1929 m. Papilės mstl., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
21. Stelmokienė (Šležaitė) Uršulė, gim. 1917 m. Rimšių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
22. Tūzas Leonas, gim. 1917 m. Kaĩriškių k., Telšių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
23. Tūzienė (Melgedaitė) Bronė, gim. 1919 m. Valėnų k., Telšių vls. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
24. Vadeikis Vladas, gim. 1908 m., Meškių k., Trýškių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
25. Vaivadienė (Daunytė) Ona, gim. 1908 m. Zabikių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
26. Vasiliauskienė (Knašaitė) Danutė, gim. 1920 m., Papilės mstl., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 29).
27. Vitkauskienė (Milenytė) Julija, gim. 1918 m. Žilių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
28. Žalys Aleksas, gim. 1925 m. Šveñtupių k., Kruopių vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
29. Žulienė (Daunytė) Emilija, gim. 1922 m. Draginių k., Papilės vls., Šiaulių apskr. (*VDU EA*, f. 1, b. 30).
30. Pateikėja, gyvenanti Šiaudinės kaime (metrikos nepateikė) (*VDU EA*, f. 1, b. 29).

Literatūra

1. *Telšių vyskupijos Papilės parapiinės Šv. Juozapo bažnyčios archyvas* (toliau – PBA), Krikštų registravimo knyga, Nr. 17 (1982–1986).
2. PBA, Krikštų registravimo knyga, Nr. 22 (1986–1988).
3. PBA, Krikštų registravimo knyga, Nr. 20 (1988–1995).
4. PBA, Krikštų registravimo knyga, Nr. 40 (1996–2002).
5. PBA, Santuokų registravimo knyga, Nr. 25 (1988–1995).
6. PBA, Santuokų registravimo knyga, Nr. 38 (1996–2002).
7. PBA, Mirčių registravimo knyga, Nr. 39 (1996–2002).
8. VDU EA, f. 1, b. 29.
9. VDU EA, f. 1, b. 30.
10. Dundulienė P. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*, Vilnius, 2002.
11. Grigas R. *Sociologinė savivoka. Specifika, metodai, lituanizacija*, Vilnius, 2001.
12. Paukštytė R. *Gimtuovės ir krikščynos Lietuvos kaimo gyvenime (XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje)*, Vilnius, 1999.
13. Račiūnaitė R. Kai kurie XX a. žemaičių šeimos gyvenimo aspektai, *LKMA XVI suvažiavimo darbai*, Vilnius, 1996, p. 336–341.
14. Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidurys)*, Kaunas, 2002.
15. Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995.
16. Šaknys Ž. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje (XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje)*, Vilnius, 1996.
17. Деделев А. Сватовство, девичник и свадьба у жмудинов Попелянской волости Шавельского уезда, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковна, 1889, с. 321–325.

Straipsnis „Vermės“ leidykloje gautas 2003 02 24, spaudai parengtas 2006 11 13. Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Papilė“ II, III dalys, Vilnius, *Versmė*, 2006, p. 164–182 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 09 06.